

ОБЕДИНЕНА ИТАЛИЯ И ЕВРОПА - ПРОБЛЕМИ НА НАЧАЛНАТА ИНТЕГРАЦИЯ (1871-1875)

Симеон Симеонов

Summary: The article tackles the problems of the Italian Foreign Policy during the period of the first years after the Union (1870). The right-winged governments adopt the principle of "always independent, never isolated" and consider it underlying of their European behaviour. During the first part of the so-called "Armed peace", imposed by the policy of Germany, this principle, however, turns out to be inadequate and hinders the intentions of Rome to defend their interests in the days of the Eastern crisis (1875-1878).

Key words: Italian Foreign Policy, Emilio Visconti Venosta, Otto von Bismarck, the principle of "always independent, never isolated", Eastern crisis (1875-1878), "Armed peace".

Към навечерието на голямата Източна криза (1875-1878) външната политика на Кралство Италия следва да се разглежда в контекста на двете главни направления, характерни за курса до 1870 г. Първото от тях, оказващо в изключителна степен влияние и върху вътрешнополитическото развитие, е завършването на обединителния процес. След присъединяването на областите Венето (1866) и Лацио (1870) единството е осъществено в общи линии, но, при все че укрепва държавната независимост, този процес не слиза от дневния ред на нацията. От една страна, остава открит въпросът за италианските земи, намиращи се все още под австрийска власт; а от друга, превземането на Рим и т.нар. "Закон за гаранциите", регламентиращ отношението между италианската държава и Светия престол, не разрешават "Римския въпрос", а доразвиват проблемните му характеристики в новите условия¹.

Тези два "остатъчни" аспекта на Обединението са в пряка връзка с второто главно направление на италианската външнополитическа програма – включването на страната в континенталната държавна система, с основна тежест на усилията върху осигуряването на гаранции за запазване и утвърждаване на националната цялост. Правителствата на Десницата, управлявали Кралството без прекъсване до 1876 г., правят всичко по силите си, за да представят "на света новата държава като фактор на стабилността и консерватизма, противостоящ на революцията"². В ситуацията след Френско-пруската война за Италия на преден план изниква заплахата от политическа изолация поради скъсването с Франция, довело до нова фаза на "Римския въпрос" и, в тази насока – до опасното дистанциране на целия католически свят от младото Кралство³.

В стремежа, породен от горната заплаха, да се утвърди като стожер на мира и на балансираната, еднакво доброжелателна към всички европейски нации политика, Рим се опитва да наложи коректив на могъщото привличане, което струи откъм Берлин. Така се сблъскваме с началния феномен, реално “отключил” вратите на Италия към неизбежната изолация: илюзията, че е възможно да се гради поведение, основано на принципа “винаги – независими, никога – изолирани”, постулиран в далечната 1863 г. от почти несменяемия до края на “дясното” управление външен министър Емилио Висконти Веноста⁴. Изключен в периода на полуvasална зависимост от Париж през 60-те години, този принцип се превръща във водеща максима за италианската дипломация тогава, когато консолидирането на Втория германски райх е основна грижа за неговия канцлер Ото фон Бисмарк, а политиката му на обвързване – смислова база за тълкуване на всяка “независима” позиция като враждебна. И не в тесния, антигермански контекст, а в общоевропейския, възприет и от Рим за определящ при изграждането на неговото “неангажирано” поведение.

Желанието на Бисмарк да въвлече Италия в германската орбита чрез съюз на антифренска основа, се аргументира преди всичко от ясната позиция на Париж в подкрепа на папата. Известно е, че в началото на 70-те години най-вече Франция проявява готовност да поддържа претенциите на Светия престол и не крие симпатиите си към Пий IX. Тази демонстративна позиция е подкрепена с реални действия: от лятото на 1870 до есента на 1874 г. в пристанището на Рим Чивитавекия стои като гарант на папската неприкосновеност френският военен кораб “Оренок”. В следващите години подобна роля играе друг кораб, но вече от дистанция – след “стопването” на френско-италианските отношения през 1874 г. “гарантът” е закотвен във френски териториални води⁵. Позицията на Франция е подкрепена и от клерикалните кръгове в Белгия, Испания и Ирландия, чиято враждебност на моменти ескалира до солидарна изява на агресивни намерения към Италия и нейната териториална цялост⁶.

Италианското правителство отказва да търси решение на “Римския въпрос” чрез общоевропейска дискусия поради притеснения от евентуални негативни последици. Така, останал без международна санкция, “Законът за гаранциите” се превръща в достъпно средство за дипломатическа борба срещу младото Кралство – обстоятелство, добре разчетено от германския канцлер при сумиране на активите за неговата “италианска” политика. Както свидетелства писмото на Висконти Веноста до италианския посланик в Берлин Едоардо де Лоне (7.3.1871), управляващите в Рим също разбират добре сериозността на последствията за Италия от “Римския въпрос”, внушаващ “неувереност за нейното бъдеще”, поставящ дори под заплаха националното ѝ съществуване⁷. Ето защо, за да се гарантира страната от възможните външни опасности, външният министър не остава чужд на идеята да се търси сближение с Германия⁸.

За тази насока на развитие в германо-италианските отношения благоприятства и острата борба, която Бисмарк предприема срещу католическата

църква в Райха през май 1872 г. – конфликт, останал в историята под названието “Културкампф”. Процесът има своя френска проекция, доколкото намира отражение в усложнението на отношенията между Берлин и Париж по въпроси от вътрешнополитическо естество⁹. В историографията съществува мнение, че склонността да се работи за съюз е италиански приоритет, поради което германската, а по-късно и австрийската страна се разполагат в позицията да предявяват условия. Така например, германският канцлер обвързва проекта за споразумение с Италия със задължителното присъствие в него и на Виена, а австро-унгарският външен министър Д. Андраши предлага през 1874 г. съгласието си да не повдига “Римския въпрос” срещу съответния отказ на Италия от претенции спрямо неосвободените все още земи¹⁰.

В мемоарите на Франческо Криспи се твърди, че идеята за “тесен съюз” е по-скоро “енергично желание” на Андраши и Бисмарк, срещу което обещава на Италия политика на дезавуиране на папските претенции¹¹. Сондажите са осъществени по време на официалните визити, които прави италианският крал Виктор Емануил II, съпровождан от Марко Мингети (премиер) и Висконти Веноста през септември 1873, съответно във Виена и Берлин. Според мемоарите на Криспи, двамата министри се “дистанцират от каквото и да е предложение за съюз и се завръщат в Италия със заблудата, че могат, без да поемат реални ангажименти, да разчитат на Германия и Австрия, запазвайки в същото време благоразположението и на Франция”¹². Разбира се, Париж не остава безразличен към позицията на Рим и в знак на добра воля изтегля “Оренек” от Чивитавекия. Приключвайки с анализа си върху този епизод, Дж. Канделоро достига до може би най-адекватното – от гледна точка на концепцията, диктуваща италианското външнополитическо поведение по това време – заключение за мотивите на Висконти Веноста: “Министърът считал, пише той, че дружбата с Германия не би следвало да доведе до вражда с Франция, която да задълбочи неприязненото си отношение към Италия, а да се тълкува от французите като предупреждение и съдържащ момент, без при това Италия да е поела опасни предварителни ангажименти”¹³.

Няма съмнение, че в желанието си да води политика на въздържане спрямо френската агресивност, италианският кабинет се опира на модел, изцяло противоречащ на модела, предпочитан от Бисмарк. Стремешът на канцлера да огради и неутрализира реваншизма на западния съсед изисква не “разпад”, каквато е италианската нагласа, а “акумулация” на ангажиментите за постигане на една дефанзивна система в услуга на цяла Европа. Сблъсъкът на тези два подхода намира отражение и при следващата стъпка, предприета от Берлин по посока на търсения италиански принос в рамките на Културкампфа. През март 1875 г. Бисмарк се опитва да привлече на своя страна правителството от Апенините в борбата с Пий IX. Повод са антиклерикалните закони, въведени в Германия. В отговор на папската енциклика към германските католици с апел да не се подчиняват на законовите процедури, канцлерът настоява пред ита-

лианския кабинет да радикализира още повече “Закона за гаранциите” в ущърб на папската институция. Антифренското острие на това искане не остава незабелязано от Висконти Веноста и той се противопоставя категорично¹⁴. Не в усложнението на отношенията с папата (респективно с Париж) вижда министърът полезната за Италия перспектива, а в необходимостта да се обезпечи по-скоро с международни гаранции владееенето на Рим. Нещо, което би се постигнало чрез отделни договорености със заинтересованите европейски държави¹⁵.

Големите резерви, които вече се трупат в Берлин по отношение на италианското поведение, стигат критичен максимум през пролетта на същата 1875 г. Очевидно не без въздействието на негативната спрямо Италия нагласа, в статия на “Кьолнише цайтунг” от 5 април се появява сензационното твърдение, че на базата на вероятен френско-австро-италиански съюз Франция се готви за война с Германия. На 9 април друг, контролиран от канцлера вестник, “Пост”, опровергава съобщението на “Кьолнише цайтунг” за нелоялността на Австро-Унгария, но потвърждава напълно сведенията за заплахата спрямо Райха¹⁶. На практика се разгаря т.нар. военна тревога, която завладява през април и май европейските обществени настроения с кулминаращата за пореден път острота във френско-германските отношения. След намесата на Лондон и Петербург тя е неутрализирана бързо, но в проекцията “италиано-германски противоречия” нейният терен се оказва достатъчно рефлексивен за откроената крайна фаза на канцлеровата враждебност. Още повече, когато наред с първите дипломати на сили като Русия и Англия, и италианският външен министър заема позицията на миротворец, отправяйки в Берлин индиректни обвинения за подготовка на военна агресия срещу Франция. В тази връзка е съвсем обяснимо решението на Бисмарк да отхвърли няколко месеца по-късно поканата за визита в Италия, в рамките на височайшето посещение на император Вилхелм I¹⁷.

Доколко абстрактна и лишена от перспектива е италианската външна политика, водена от правителствата на Десницата, личи от съображенията на Висконти Веноста, споделени в писмо до посланика във Виена граф Николис ди Робилант. В него той разяснява мотивите на актуалната правителствена политика по външните въпроси така: “Аз съм убеден, че ако сега беше избухнала нова война между Германия и Франция, нейният изход, какъвто и да е той, би бил опасен и пагубен за Италия. В случай на френска победа, което е малко вероятно, Италия веднага би се оказала в опасно и неопределено положение. В случай на повторен успех за Германия, което между другото е извън всякакво съмнение, на нея би ѝ се наложило да предприеме такива мерки, които да накарат всички да повярват, че с Франция е приключено завинаги. В резултат на това би възникнала една Европа, чиято западна част ще принадлежи на Германия, а източната – на Русия. Ето защо аз съм дълбоко убеден, че Италия е една от онези страни, които могат да заемат подобаващо място и да строят своето бъдеще само в такава Европа, в която съществува определено равновесие”¹⁸.

Безспорно е, че за “равновесната” схема на желаното континентално политическо status quo, Висконти Веноста възлага повече надежди на колективната воля на силите, в противовес на блоковата комбинаторика. От гледна точка на обстоятелствата по неутрализиране на кризата, а и на установилата се тенденция в европейските отношения, подобна нагласа не е лишена от основание: запазването на Франция като задължителен контрапункт на германската мощ е логична европейска грижа. Но същевременно и периметър за коалиране на интереси, който, в перспективата на подхранване и задълбочаване на френско-германската враждебност, би предполагал не отстъпление, а динамично включване в дипломатическата игра, където и Берлин, и Париж остават основни играчи. Така, при положение, че след 1870 г. главната цел на италианската външна политика се стреми “да доближи момента, когато Италия ще постигне това, за нея да се говори възможно по-малко”¹⁹, изискването за активност поставя Рим в ситуация на латентна неопределеност и европейски дискомфорт. Иначе казано, в навечерието на Източната криза концепцията на Десницата за “съсредоточаване в себе си” чрез политика на “чистите ръце” (отказ от ангажименти), задържа Италия в ролята на абстрактен мирен гарант, който е лишен от възможността да реагира адекватно на задаващите се предизвикателства.

На фона на тази неблагоприятна тенденция, по-близките отношения, които Рим успява да установи с Виена, са като че ли единствената възможност, открила се пред италианската външна политика, за запазване на ползотворен достъп до европейската политическа сцена. Инициативата принадлежи на крал Виктор Емануил II, в чието намерение да укрепи персоналните си връзки с император Франц Йосиф, прозират актуализирани мотиви за намеса на “монархическата солидарност” като ефективно средство за отвоюване на външнополитически авторитет.

Участието на Виктор Емануил в италианската външна политика след 1870 г. е по-малко интензивно в сравнение с периода до превземането на Рим²⁰. По това време въпросът за възможните (и желани) партньори в тайната династична политика се изправя с цялата си сложност пред все така изкушения от дипломатията италиански монарх. Ориентацията към Берлин е поначало лишена от перспектива. Отношенията с пруския двор са коректни, но нищо повече: в Германия е невъзможно да има някаква “тайна” политика на Хохенцолерните, различна от официалната, при положение, че “железният канцлер” държи изцяло управлението в свои ръце.

Ето защо отношенията, върху които италианският крал пожелава да окаже директно влияние, “хвърляйки на везните своя авторитет и ангажирайки персонално своята дума”, са тези с Австро-Унгария²¹. Обстоятелството, че Хабсбургската империя е историческият враг на италианците, след 1866 г. влиза в едно по-позитивно за двустранните връзки тълкуване. Изживяната от Австрия тежка вътрешнополитическа криза, довела Монархията до трансформация в двуедин-

ния модел, както и отстраняването ѝ от Германската общност, провокирало необходимостта да се набележат нови външнополитически ориентири и цели, се превръщат в естествена предпоставка за нормализиране на отношенията с Рим. Благоприятният за Италия неутрален ангажимент на Виена по “Римския въпрос” е първият значим и като че ли наложителен повод за управляващите от полуострова да проявят склонност към забравя на миналото. Още повече — при една необичайна, изцяло непозната и неадекватна за италианската обществено-политическа инерция, европейска ситуация. Избуялата от Запад враждебност на французите не би могла да позволи за Кралството лукса и на втора враждебност: “Австрия, гласи едно историографско заключение, може да бъде неприятел на Италия, само ако последната има до себе си Франция; появата на неприятели от две страни е недопустимо”²².

Наред с този обективен, външнополитически мотив за сближение с Двуетидната монархия, Виктор Емануил извежда и втори, изцяло обвързан с амбициите му да бъде суверен и на дипломатическото поприще. След падането на Наполеон III Хабсбургите остават единствената властваща династия, с която Савойският дом поддържа тесни роднински връзки. Оттук и възможността да се гледа на тях като на удобен партньор в онази политика, която се дефинира обикновено в стила “кралска тайна”: италианският държавен глава отстоява убеждението, че във Виена външната политика и военните въпроси остават приоритет на императора и неговите съветници — иначе казано, извън контрола на парламентите и натиска на общественото мнение. Според него от двамата, които биха могли да му станат партньори в дискутирания през 1868–1869 г. Троен съюз, налице е единствено Франц Йосиф и той е, общо взето, монархът, с когото е възможно да се подновят персоналните връзки — независимо и над тези между министрите и правителствата²³.

Срещата между двамата монарси се осъществява през април 1875 г. във Венеция. Посещението на императора е в отговор на визитата, направена от италианския крал и неговите министри във Виена през април 1873, когато, поканени и в Берлин, гостите от Апенините отхвърлят предложението за таен съюз с двете империи. В тази връзка е необходимо да се припомни, че при посетителното развитие на двустранните контакти, австрийският кабинет решава да постави благосклонната си позиция по “Римския въпрос” в зависимост от италианската политика по т.нар. “неизкупени земи”. Становището на Виена е фиксирано ясно в нотата на граф Андраши от 24 май 1874 г.: “Ние не можем да отстъпим на Италия сродно по език население, без при това да предизвикаме изкуствено центробежно движение на друго население, намиращо се на наша територия, към братски нации отвъд границите на империята. Подобно движение би ни поставило пред алтернативата, или да се примирим със загубата, или, следвайки националния принцип, да включим в състава на Монархията и съседните страни”²⁴. Нотата е сведена до знанието на краля и Висконти Веноста, които изразяват съгласие с представените в нея аргументи²⁵.

Съществува мнение, че изборът на Венеция, а не на Рим (през октомври Вилхелм I ще отседне в Милано), като място за височайшата среща, е пореден удар “под кръста” за италианския международен престиж²⁶. Но ако сведем желанието на Франц Йосиф да посети именно “перлата на Адриатика” (където в много по-голяма степен би се чувствал у дома си – все пак, само до преди 9 години Венеция е била в австрийски граници) до удовлетворяване на вариант, приет с охота и от самия Виктор Емануил, нещата могат и следва да се интерпретират в духа на търсената и от двете страни монархическа толерантност. Това проличава от естеството на проведените разговори. Чрез споделеното в атмосфера на взаимна доброжелателност, кралят дава ясен знак за това, че именно той държи “юздите” и съответно носи отговорността за италианския дял в развитието на двустранните отношения. Високото значение, което домакинят отдава на приятелството с Виена, е открито в ангажимента да “сложи пепел” върху териториалните въпроси между Италия и Австро-Унгария, поет пред гостите. А с елегантната реплика, отправена към Андраши: “*S’ il arrive quelque chose qu’ il soit important que je sache, dirigez vous a celui la!*” (“Ако изникне нещо важно, заповядайте на този тук!” – от фр., б.м. С. С.), визирайки себе си, Виктор Емануил гарантира непоклатимостта на кралската дума²⁷. Император Франц Йосиф се солидаризира с приятелските чувства на любезния домакин и отвърща на жеста с подobaващо заявление: по отношение на италианските граници, споделя той, що се отнася до Триест, въпросът е не само австрийски, но и германски, поради което само едно общо решение може да го отдаде на Италия; що се отнася до друг район на границата, например Трентино (Южен Тирол, долината на р. Изонцо – б.м.С.С.), е възможно да дойде момент когато Австрия, по причина на разширяване на владенията си в друга посока, да бъде в състояние да го отстъпи в знак на добра воля²⁸.

Не би могло да се избегне заключението, че при по-продължително запазване на континенталното status quo, тези височайши декларации биха могли да допринесат за укрепване на отношенията между Италия и Австро-Унгария. Нещо повече, те биха се оказали необходимата стъпка към поставянето и на германо-италианските отношения на една по-стабилна основа. В условията на съвсем скоро възникналата криза обаче, това се оказва невъзможна алтернатива: кралската дипломация на добрите благопожелания бързо отстъпва пред диктата на националните интереси, които естествено и властно възпроизвеждат историческата логика на взаимната нетърпимост. В годините на Източната криза и по време на Берлинския конгрес австро-италианските отношения се обтягат дотолкова, че “независимата” позиция на Рим се оказва de facto позиция на самоизолация.

БЕЛЕЖКИ

¹ След обявяването на Рим за столица на обединена Италия, правителството приема т.нар. "Закон за гаранциите", уреждащ отношенията между държава и църква. На папата се предоставя пълна свобода в духовната сфера, личността му е обявена за неприкосновена и му е дадено правото да поддържа дипломатически отношения с други държави. Но Светият престол се лишава завинаги от светската власт над Рим и Папската област, с изключение на Ватиканския и Латеранския дворци, Площада на Канцеларията в Рим и кастел Гандолфо в околността. Пий IX отхвърля "Закона за гаранциите", а правителството го лишава от законно емитираната му ежегодна дотация. Конфликтът стига връхната си точка с апела на папата към католичеството да поведе борба за възстановяване правата на неговата персона, самообявила се междувременно за "Ватикански затворник" – Вж. **Серова, О. В.** "Римский вопрос" и внешнеполитический курс Италии в конце XIX в. – В: Проблемы итальянской истории (1982), М., 1983, с. 200.

² **Канделоро, Дж.** История современной Италии. Т. VI. М., 1973, с. 129. В първите десетилетия на единна Италия политическият живот е доминиран не от партийни структури, а от парламентарни групировки, обединяващи съответно последователи на умерено-либералната политика на граф Камило Бензо Кавур (Десница) и на национал-демократа Джузепе Мацини (Левица) – б.а.

³ По подробно вж. **Сироткин, В. Г.** "Римский вопрос" в 1870 г. по донесениям русских дипломатов. – В: Обединении Италии. Сто лет борьбы за независимость и демократию. М., 1963 .

⁴ **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 130.

⁵ *Storia d'Italia*, vol. IV (Da Cavour alla fine della prima guerra mondiale), Torino, 1965, p. 374.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *I documenti diplomatici italiani*, seconda serie (1871–1896), vol. 2, Roma, 1966 (понастоящем DDI), p. 246 , Visconti Venosta – de Lone, Roma, 7.03.1871. Датите в изследването са представени (или допълнително съгласувани) според европейската хронологична система, т.е. в нов стил – б.а.

⁸ **Cataluccio, F.** La politica estera di E. Visconti Venosta. Firenze, 1940, p. 68.

⁹ **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 136.

¹⁰ **Torre, A.** La politica estera dell' Italia dal 1870 al 1896. Bologna, 1959, p. 107.

¹¹ **Crispi, F.** Politica estera. Memorie e documenti. Milano, 1912, p. 2.

¹² *Ibidem*, p. 3.

¹³ **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 137.

¹⁴ Става въпрос за писмо на Висконти Веноста до Де Лоне от 21 март 1875 г., в което авторът разкрива подробно аргументите в полза на своята политика. – Вж. **Salata, F.** Per la storia diplomatica della Questione Romana, I, "Da Cavour alla Triplice Alleanza". Milano, 1929, pp. 273–278.

¹⁵ **Серова, О. В.** Цит. съч., с. 203. Следва да се отбележи, че авторката тълкува италианското поведение в тясната вътрешнополитическа зависимост "държава-църква", без да прехвърля проблема към френската "връзка" като аспект, който очевидно стои в основата на Бисмарковия замисъл в ущърб на демонстрираната френско-италианска близост. А от тук и недостатъчният ресурс в предприетата от Рим линия – поне що се отнася до очакванията за подкрепа от Берлин и Виена.

¹⁶ **Хвостов, В. М.** История на дипломатията, Том II (Дипломатията в ново време 1971-1914). С., 1965, с. 51.

¹⁷ **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 138.

¹⁸ **Salvemini, G.** La politica estera della Destra (1871-1876). – In: “Rivista d’Italia”, 1925, pp. 193-194.

¹⁹ Цитатът е от реч на Висконти Веноста в Тирано пред негови избиратели (25.10.1874). – Вж. **Chabod, F.** Storia della politica estera italiana dal 1870 al 1896. Bari, 1962, p. 531. За политиката на същия министър вж. **Salvemini, G.** L’Italia nella politica internazionale della era bismarchiana. – In: Rivista storica italiana, XL, 1923, p. 129.

²⁰ Общополитическите тенденции и особените, характерологични аспекти на кралските ангажменти на международен терен могат да се проследят по-подробно в **Chabod, F.** Op. cit., p. 657; **Mack Smith, D.** Vittorio Emanuele e suoi primi ministri. – In: Rassegna storica del Risorgimento, 1954, № 2-3, pp. 412-418.

²¹ **Chabod, F.** Op. cit., p. 663.

²² **Salvemini, G.** La politica estera della Destra ... p. 368.

²³ **Chabod, F.** Op. cit., pp. 663-664. Въпросът за Тройния съюз през 1868 г. стои в контекста на френско-пруското напрежение и опитите на Франция да си подsigури съюзници. През 1867 г. ангажирани със защитата на папа Пий IX френски части разбиват поредния експедиционен отряд на Дж. Гарибалди в битка за Рим. Антифренските настроения заливат Италия, но това не спира Наполеон III в желанието му да привлече Виктор Емануил II за съюзник. Насърчено от обстоятелството, че преговорите между Париж и Виена буксуват, италианското правителство дава своето съгласие, но при условие Рим да бъде предаден на Италия. Наполеон III отказва и с това проектът за Троен съюз между Франция, Австро-Унгария и Италия, насочен срещу Прусия и Северногерманския съюз е ликвидиран. По подробно вж. **Потьомкин, В. П. и колектив.** История на дипломатията, Том I. С., 1961, с. 778-779.

²⁴ **Sandona, A.** L’irredentismo nelle lotte politiche e nelle contese diplomatiche italo-austriache. Bologna, 1932, p. 113. Текстът на този документ е един от най-коментираните в историографията по проблемите на италианската външна политика от края на XIX век. Отредено му е значението на концептуален знаменател за развитието на италиано-австрийските отношения до 1915 г. В неговите внушения се търсят основания и за предварителен отказ на италианската страна от предприетата по-късно политика на компенсации, продиктувана изключително от обстоятелствата, свързани с Източната криза (1875-1878). – Вж. **Torre, A.** Op. cit., p. 107. Всъщност, естеството му на обобщена позиция, предназначена да посочи високата цена, която Виена отнежда за приятелството си с Рим, се прехвърля необосновано като съдържащ мотив в конкретна ситуация с по-късна дата, при това с обратен ред и зависимост на обстоятелствата: в крайна сметка, не италианският иредентизъм става причина за възможността да се анексират Босна и Херцеговина, а по-скоро реалността на тази анексия и произтичащите от това негативни последици за Италия, мотивират иска за компенсации от страна на Рим.

²⁵ **Канделоро, Дж.** Цит. съч., с. 138-139.

²⁶ **Серова, О. В.** Цит. съч., с. 205-206.

²⁷ **Chabod, F.** Op. cit., p. 666. Продължението на репликата: “Les Ministres passent: mais celui la est toujours aupres de Moi” (“Министрите си отиват, но този тук е винаги

близо до Мен”) е не по-малко елегантен израз на веруюто, което “кралят – галант” (популярното в аристократическия свят прозвище на италианския монарх – б.м.С.С.) изповядва за ролята си на първостепенен политически фактор. Много по-късно, на 14 септември 1879 г., в телеграма до своя шарже д’афер в Рим княз Вреде, Андраши потвърждава оторизацията, дадена му през април 1875 г. във Венеция от италианския суверен, по всички въпроси, свързани с териториалните проблеми между Италия и Австро-Унгария (в контекста на нотата от 24 май 1874 г.) да се обръща лично към него – Вж. Sandona, A. Op. cit. I, p. 259.

²⁸ **Croce, B.** *Storia d’ Italia dal 1871 al 1915*. Bari, 1942, p. 122. Авторът интерпретира думите на Франц Йосиф по информация, дадена от Chiala, L. *Pagine di storia contemporanea* (Dal congresso di Plombieres al congresso di Berlino), vol. 3, 1898, p. 266.